

УДК 378-057.2

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.219-222

**Повідайчик Оксана Степанівна**

доктор педагогічних наук, професор  
кафедра соціології та соціальної роботи  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна  
oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua  
http://orcid.org/0000-0003-0048-6293

**Попик Мар'яна Михайлівна**

кандидат економічних наук, доцент  
кафедра туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна  
mariana.popyk@uzhnu.edu.ua  
http://orcid.org/0000-0003-1693-7896

**Реблян Антоніна Муратівна**

викладач  
кафедра туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна  
antonina.reblian@uzhnu.edu.ua  
http://orcid.org/0000-0002-2875-2197

## МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Професійна підготовка студентів закладів вищої освіти передбачає різні види діяльності, основною з яких є навчальна. Крім цього важливою є науково-дослідницька робота, яка зумовлює необхідність розвитку відповідної мотивації. Метою статті є дослідження мотиваційних аспектів науково-дослідницької діяльності студентів закладів вищої освіти. Методи дослідження: аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури – застосовувався для з'ясування сутності та структури поняття мотивації та особливостей формування мотивації студентів до науково-дослідницької діяльності; узагальнення – для формулювання авторських висновків. Встановлено, що провідну роль у розвитку особистості та її ефективної діяльності відіграють мотиви, пов'язані з самою працею (професійні інтереси, задоволення від процесу і результату роботи, від додання труднощів, виникнення і підкріплення позитивної самооцінки). Виокремлено типи мотивації – позитивну та негативну. Здійснено класифікацію мотивів професійно спрямованої науково-дослідницької діяльності студентів (внутрішні і зовнішні). Визначено умови, які позитивно впливають на розвиток мотивації у студентів до науково-дослідницької діяльності: оволодіння ними теоретичними знаннями у сфері наукових досліджень і дослідницькими вміннями, усвідомлення їхньої ролі в процесі професійної діяльності; забезпечення високого ступеня самостійності студентів; продуктивна взаємодія між студентами і викладачами та високий рівень науково-дослідницької компетентності педагогів, які беруть участь у процесі науково-дослідницької підготовки студентів.*

***Ключові слова:** мотивація, внутрішні і зовнішні мотиви, професійна підготовка, науково-дослідницька діяльність.*

**Вступ.** В останні десятиліття у вітчизняних і зарубіжних закладах вищої освіти все більше активізується процес забезпечення єдності навчальної і наукової підготовки через широке залучення студентів до науково-дослідницької і експериментальної роботи. Проблема спрямованості майбутніх фахівців різних професійних галузей на науково-дослідницьку діяльність (НДД) розглядається як найважливіша умова їх індивідуально-професійного самовизначення і професійної культури. Проте становлення майбутніх фахівців як суб'єктів науково-дослідницької діяльності неможливе без розвитку в них відповідної мотивації. Остання передбачає внутрішнє спонукання до дії, що зумовлює суб'єктивно-особистісну зацікавленість індивіда у її реалізації. Мотиви – це внутрішні сили, пов'язані з потребами особистості, які підштовхують її до певної діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивчення психолого-педагогічних розвідок з різних аспектів мотивації засвідчило значну увагу науковців до теоретичних засад досліджуваного поняття (Дж. Брунер, О. Вершинська, О. Гиллон, Л. Дзюбко, Е. Десі, Р. Райян), специфіки формування мотивації студентів різних спеціальностей (М. Артюшина, Я. Кульбашна, Ю. Пантелеймоненко, Н.Токар), роз-

витку в студентів мотивації до навчально-пізнавальної діяльності (Л. Беш, Б. Дмитринин, В. Михайличенко, В. Полянська). Незважаючи на це, недостатньо вивченим залишається питання розвитку мотивації студентів до НДД.

**Метою статті** є дослідження мотиваційних аспектів науково-дослідницької діяльності студентів закладів вищої освіти.

**Методи дослідження:** аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури – застосовувався для з'ясування сутності та структури поняття мотивації та особливостей формування мотивації студентів до науково-дослідницької діяльності; узагальнення – для формулювання авторських висновків.

**Виклад основного матеріалу.** Проблема мотивації в широкому сенсі є предметом вивчення низки вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, мотив – це те, що зумовлює прагнення людини до визначеної, а не до будь-якої іншої мети. Мотиви визначають ті спонукальні причини, які зумовлюють цілеспрямовану діяльність людини [1, с.226].

В аспекті нашого дослідження становить інтерес термін «внутрішня мотивація», який використовується у науковому вжитку з 50-х років ХХ століття. Найбільш повно він представлений у теорії само-

детермінації (Е.Десі, Р.Райян), у якій розглядаються джерела психологічного благополуччя: задоволеність особистості в автономії, компетентності, встановленні зв'язків. Автономія передбачає відсутність жорсткого контролю над діяльністю. Компетентність проявляється в прагненні до постійного навчання і розвитку, особистісного і професійного вдосконалення. Автономія і компетентність не можуть бути забезпечені без встановлення зв'язків, уваги, продуктивного спілкування. Поєднання зазначених складових забезпечує розкриття особистісного потенціалу, здатності творити і відчувати задоволення від своєї діяльності [2].

Внутрішню мотивацію Е.Десі вважав прототипом навчання і творчості та описував фактори її підкріплення: оптимальний позитивний відгук про діяльність, наявність зворотного зв'язку, свобода вибору, інтелектуальні переживання. Всі матеріальні стимули, які зумовлюють залежність людини, знижують рівень внутрішньої мотивації. Чим менше зовнішнього контролю при збереженні уваги з боку довколишніх, тим більше інтересу, творчого вияву і задоволення відчуває людина при виконанні будь-якої діяльності. В цьому, на нашу думку, полягає відповідь на питання, як розвивати внутрішню мотивацію студентів до НДД [2].

Щодо структури мотивації, то можна виокремити такі її типи:

1. Позитивна мотивація, яка існує поза навчальною діяльністю. До неї належать:

- Мотиви, пов'язані з громадянськими і моральними позиціями, вагомими для особистості соціальними устремліннями і цінностями. «Ставлення до навчання, усвідомлюване в контексті широких соціальних запитів і спонукань людини, робить процес навчання не просто потрібним, а в певному сенсі привабливим. Така установка до діяльності, якщо вона достатньо стійка, займає визначальне місце в особистості студента» [3] і стає сильним мотиватором навчання. Але якщо в цьому процесі вона не буде підкріплена іншими мотивуючими факторами, то не забезпечить максимального ефекту.

- Мотивація, визначена особистісними моти-

вами, коли процес навчання сприймається як шлях до підвищення індивідуального благополуччя: це і усвідомленість, що без навчання не можна досягти високого суспільного становища, і прагнення до зовнішніх атрибутів хорошого навчання (позитивних оцінок, похвали тощо). За рідкісним винятком цей тип мотивації має меншу спонукальну силу, аніж соціальна мотивація.

- Мотивація, закладена в самому процесі навчальної діяльності, коли він сам спонукає до пізнання. В основі такої мотивації є допитливість, її задоволення, пізнавальні інтереси. Стійкі пізнавальні інтереси ведуть не тільки до того, щоб долати перепони, а й до появи бажання перемагати труднощі інтелектуального характеру, братися за складні речі, які вимагають творчості і самостійності.

2. Негативна мотивація – спонукування, викликані усвідомленням незручностей і неприємностей, які можуть стати наслідком відмови від діяльності [3].

Аналогічно можуть бути систематизовані і мотиви професійної діяльності. Фахова діяльність пов'язана з прагненням задовольнити певні життєві потреби (досягати певного життєвого рівня чи соціального становища, забезпечення стабільного майбутнього та ін.) – тобто є детермінованою мотивами особистісного характеру, які перебувають поза діяльністю. Спонукування до професійної діяльності можуть характеризуватися і соціальним забарвленням: важливість цієї професії/виду діяльності для суспільства, громадянський обов'язок, відповідальність, бажання приносити користь, прагнення до спілкування з колегами та ін. Найбільш значущу роль для ефективної діяльності і розвитку особистості відіграють мотиви, пов'язані з самою працею (професійні інтереси, задоволення від процесу і результату роботи, від додання труднощів, від виникнення і підкріплення позитивної самооцінки).

Таким чином, інтерес до науково-дослідницької діяльності є складовою внутрішніх мотивів особистості, розвиток яких, як зазначають учені, зумовлює ефективність науково-дослідницької діяльності фахівців (табл. 1).

Таблиця 1.

**Класифікація мотивів професійно спрямованої науково-дослідницької діяльності студентів**

<i>Зовнішні мотиви</i>	
<i>Соціальні:</i> професійне вдосконалення; відповідальність за роботу; значущість НДД у фаховій діяльності; прагнення принести користь своєю працею.	<i>Особистісні:</i> матеріальне благополуччя; кар'єрне зростання; повага колег.
<i>Внутрішні мотиви</i>	
<i>Пізнавальні інтереси:</i> інтерес до досліджуваних об'єктів і явищ; інтерес до процесу вирішення проблеми, до НДД.	<i>Прагнення:</i> прагнення до подолання труднощів; прагнення до інтелектуального розвитку, спрямованість на успішне здійснення НДД.

Високий рівень сформованості внутрішніх мотивів співвідноситься з виникненням пізнавальних потреб і, як наслідок, розвитком потреби до здійснення НДД. Тому, показником мотивації ми визначаємо внутрішні мотиви майбутніх фахівців до здійснення науково-дослідницької діяльності, які включають пізнавальні інтереси і прагнення.

Підкреслимо, що динаміка мотивації студентів до НДД на різних етапах навчання характеризується тим, що існують особливості мотиваційного комплексу, специфічні для учнів старшої школи і студентів-першокурсників, студентів 2-4-го курсів навчання і студентів, які навчаються на рівні магістратури і аспірантури. На етапі первинної професіоналізації (школярі і студенти-першокурсники) переважає внутрішня мотивація до НДД, що підтверджується

їхньою добровільною участю у різних наукових заходах, волонтерській роботі та ін. На цьому етапі переважають такі мотиви, як «потреба у різноманітності і змінах», «отримання нової інформації», «допитливість». У студентів 2-4-го курсів відбувається перехід до зовнішніх форм мотивації, що зумовлено формалізацією НДД, включенням її в обов'язкову навчальну програму (переважають «можливість отримання інформації», «творчість», «досягнення нового професійного рівня»). Зовнішня мотивація зберігається в молоді і на рівні магістратури та аспірантури. Мотивацію на цьому етапі можна охарактеризувати як зовнішню позитивну з переважанням мотивів соціальної корисності («потреба в написанні наукової роботи», «потреба в отриманні нової інформації», «потреба в цікавій і корисній діяльності») [3].

Підвищення рівня мотивації студентів до НДД ми пропонуємо здійснювати за такими напрямками:

- оволодіння студентами теоретичними знаннями у сфері наукових досліджень і дослідницькими вміннями, усвідомлення їхньої ролі в процесі професійної діяльності;
- забезпечення автономії студентів під час НДД (підтримується самостійність під час вибору напрямку НДД, шляхів її реалізації, бази практики та ін.);
- забезпечення продуктивної взаємодії між студентами і викладачами та високого рівня науково-дослідницької компетентності педагогів, які беруть участь у цьому процесі.

Перші два напрями передбачають підвищення мотивації студентів до НДД через усвідомлення студентами місця і ролі науково-дослідницької роботи в процесі професійної діяльності, забезпечення їхньої самостійності під час НДД, здобуття ними відповідних теоретичних знань і вмінь, що відбувається в процесі теоретичної і практичної підготовки, позааудиторної роботи.

Формування мотивації студентів до НДД передбачає встановлення педагогічно доцільних взаємин між суб'єктами навчального процесу (викладач, керівник практики, студент).

Зауважимо, що проблема міжособистісної комунікації є ключовою при вивченні механізмів включення в процесі пізнавальної і дослідницької діяльності іншої особистості, наприклад, під час вибору проблеми дослідження, прийняття рішення, оцінки отриманого результату. Включеність однієї людини в процес пошуку вирішення завдань іншою може приймати різні форми. Зокрема: мислення звернення до іншої людини, яка виступає в ролі оцінювача значущості певної проблеми, знайденого рішення чи отриманого результату; деперсоніфіковане за формою звертання до досвіду і результатів, отриманих іншими людьми, з метою об'єктивності і неупередженості оцінки результатів, досягнутих особисто.

Виходячи з того, що особистість викладача є ключовою в процесі підготовки студентів до НДД, визначимо основні психолого-педагогічні вимоги до професіоналізму педагога. Це дидактичні, академічні, перцептивні здібності, педагогічна уява та ін. Дидактичні здібності викладача передбачають здатність реконструювати, адаптувати навчальний матеріал відповідно до індивідуальних особливостей студентів; спроможність організовувати їхню самостійну роботу, керувати пізнавальною активністю, спрямовувати її на вирішення професійно-важливих аспектів фахової діяльності. Академічні здібності – це вільне оперування матеріалом з опорою на результати власної дослідницької діяльності в проблемному полі фахової діяльності. Перцептивні здібності – це розуміння особистості студента і його психічних станів. Педагогічна уява (прогностичні здібності) – виражаються у вмінні прогнозувати наслідки власних дій, в освітньому і виховному проектуванні особистості студентів.

Як зазначають провідні вітчизняні й зарубіжні вчені, на підвищення мотивації студентів до науково-дослідницької діяльності впливає авторитет викладача. Так, М. Сметанський зауважує: «Негативний вплив на ставлення студентів до навчальної діяльності справляє і характер їхніх стосунків з виклада-

чем». Тобто у випадку поганих стосунків викладача зі студентами рівень мотивації останніх зменшується, це твердження діє і у зворотному напрямку. Не є винятком випадки з історії, коли викладачі запрошували студентів додому, де у невимушених умовах відбувалися дискусії, обговорювалися наукові статті, висувалися сміливі гіпотези, плани на майбутнє. Це викликало у молоді людини почуття особистої гідності, причетності до хвилюючих проблем обраної професії, сприяло зростанню відповідальності за неї» [4. с. 7]. Отже позитивним ставленням до студентів, авторитетністю, своєю впливовістю педагогі-майстри минулого формували у молоді позитивне ставлення до навчання, впливали на формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності.

Розвиток мотивації студентів до НДД і навчальної діяльності в цілому вчені часто ставлять у пряму залежність від системи оцінювання. Але якщо в середній школі і на першому курсі університету цей мотив є провідним, то в міру професіоналізації студента, що передбачає розвиток його здібностей та інтелектуально-творчого потенціалу, ситуація змінюється. Для студента стає важливим не стільки отримання високих оцінок, які є лише формальним індикатором успіху, скільки розуміння матеріалу і використання його на практиці. Разом з усвідомленням особистісного сенсу навчання у студента з'являється інтерес до науково-дослідницької діяльності, а провідним мотивом стає досягнення нових результатів. Мотив «досягнення» грає головну роль серед мотивів наукової діяльності, оскільки реалізує бажання відповідати найвищим критеріям. В основі цього мотиву – прагнення досягти поставлених цілей найбільш ефективним способом. Таким чином, усвідомленість значення науково-дослідницької діяльності і розуміння своєї ролі є умовою підвищення її мотивації.

Для підвищення рівня мотивації студента важливо розвивати в нього впевненість у тому, що його зусилля приведуть до успіху, а оволодіння ним елементами дослідницької діяльності, прагнення до самовдосконалення, до творчої самореалізації – це його внутрішня мета. В цьому випадку студент буде орієнтований на розвиток нових умінь, підвищення рівня наукової компетентності. Також важливу роль у підвищенні мотивації студентів відіграє публічне визнання їхніх досягнень – подяки за волонтерську роботу, грамоти і дипломи за участь у різних заходах та ін. Вважаємо, що вони повинні враховуватися викладачами під час оцінювання навчальних досягнень, нарахуванні стипендій, рекомендації щодо стажувань, зарубіжних поїздок та ін.

**Висновки.** Визначальними умовами, які позитивно впливають на розвиток мотивації у студентів до НДД, є оволодіння ними теоретичними знаннями у сфері наукових досліджень і дослідницькими вміннями, усвідомлення їхньої ролі в процесі професійної діяльності; забезпечення високого ступеня самостійності студентів під час НДД; продуктивна взаємодія між студентами і викладачами та високий рівень науково-дослідницької компетентності педагогів, які беруть участь у процесі науково-дослідницької підготовки студентів. Напрямом подальших розвідок вбачаємо дослідження особливостей формування мотивації майбутніх фахівців сфери гостинності у закладах вищої освіти.

#### Список використаної літератури

1. Пахомова Н.Г. Мотивація як основа формування інтегративних знань у процесі професійної підготовки. *Психологія і особистість*. 2017. №1(11). С.223–236.
2. Ryan R.M., Deci E.L. Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. №25. P.54–67.
3. Повідайчик О.С. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності:

дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 580 с.

4. Сметанський М.І. Педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Наук. записки ВДПУ ім.М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2000. Вип. 2. С. 7–12.

#### References

1. Pakhomova, N.H. (2017). Motyvatsiia yak osnova formuvannia intehratyvnykh znan u protsesi profesiinoi pidhotovky [Motivation as a basis for the formation of integrative knowledge in the process of professional training]. *Psykhohohiia i osobystist, 1(11)*, 223–236. [in Ukrainian].
2. Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology, 25*, 54–67.
3. Povidaichyk, O.S. (2019). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Theory and practice of training future social workers for research] [Unpublished Doctoral dissertation]. Ternopil National Pedagogical University named after V.Hnatiuk. Ternopil. [in Ukrainian].
4. Smetanskyi, M.I. (2000). Pedahohichni umovy aktyvizatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv [Pedagogical conditions for activating the educational and cognitive activities of students]. *Nauk. zapysky VDPU im.M.Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykhohohiia, 2*, 7–12. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2022 р.

Стаття прийнята до друку 06.04.2022 р.

#### Povidaichyk Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences,  
Professor at the Department of Sociology and Social Work  
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

#### Popyk Mariana

Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Associate Professor  
Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry  
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

#### Reblyan Antonina

Lecturer  
Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry  
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

### MOTIVATIONAL ASPECTS OF SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

**Abstract.** Professional training of students of higher education institutions involves various activities, the main of which is educational. In addition, of the significant importance is scientific research work, which necessitates the development of appropriate motivation. The aim of the article is to study the motivational aspects of scientific research activity of students of higher education institutions. Research methods: analysis and synthesis of psychological and pedagogical literature – used to clarify the nature and structure of the concept of motivation and the peculiarities of the formation of students' motivation for scientific research work; generalizations - to formulate the author's conclusions. It is established that the motive is what determines a person's desire for a specific, not for any other goal. Motives determine the motivating reasons that determine the purposeful human activity. The leading role in the development of personality and its effective activity is played by motives related to the work itself (professional interests, satisfaction with the process and result of work, overcoming difficulties, the emergence and reinforcement of positive self-esteem). There are types of motivation – positive and negative. The classification of motives of professionally oriented scientific research activity of students (internal and external) is carried out. Among the external motives there are: social (professional development; responsibility for the work; the importance of scientific research work in professional activities; the desire to benefit from their work) and personal (material well-being; career growth; respect for colleagues). Internal motives include: cognitive interests (interest in the studied objects and phenomena; interest in the problem-solving process and scientific research activities), as well as aspirations (aspirations to overcome difficulties; aspirations to intellectual development, focus on successful scientific work). The conditions that have a positive effect on the development of students' motivation for scientific research activity are determined: their mastery of theoretical knowledge in the field of scientific and research skills, awareness of their role in the process of professional activity; ensuring a high degree of student independence; productive interaction between students and teachers and a high level of scientific research competence of teachers who participate in the process of scientific research training of students.

**Key words:** motivation, internal and external motives, professional training, scientific research activity.